

Danmark i nazismens skygge

På en ganske almindelig tirsdag i oktober 1929 brød det amerikanske aktiemarked fuldstændigt sammen. Den amerikanske højkonjunktur i 1920'erne havde medført en uholdbar aktiespekulation, og millioner af aktier blev nu handlet i kapløb med de faldende aktiekurser. De aktier, som havde været mange penge værd, da Børsen i Wall Street åbnede, var på få timer blevet ingenting værd. Den amerikanske krise viste sig hurtigt ikke kun at være et amerikansk anliggende, men som ringe i vandet bredte krisen sig til Europa, herunder til Danmark.

*Danmark havde i 1930 en meget stor udenrigshandel, der udgjorde næsten en trediedel af bruttonationalproduktet. Det betød, at Danmark var stærkt afhængig af den internationale prisudvikling og afsætningsmuligheder. Især var den økonomiske situation i England og Tyskland vigtig for Danmark, fordi 60% af eksporten gik til det engelske marked og 20% til det tyske. Danmark blev derfor særlig udsat, da den økonomiske verdenskrise ramte Europa i 1930. Krisen medførte faldende priser, mindre handel, flere fallitter og arbejdsløshed i et omfang, verden ikke tidligere havde oplevet.

I Danmark var landbruget det erhverv, der først for alvor mærkede krisen. Antallet af tvangsauktioner steg eksplosivt. I perioden 1931-32 gik mere end 2000 landejendomme på tvangsauktion, imens tusindvis af andre bedrifter var tæt på tvangsauktionen. Mange landbofamilier levede under et stort økonomisk og psykisk pres, når terminerne nærmede sig.

*Krisen var i første omgang en landbrugskrise, men den bredte sig hurtigt til byerne. Byerhvervene fik en kraftig nedgang i afsætningen af varer og maskiner til landbrugere. Byerne blev således samtidig ramt af en faldende indenlandsk og udenlandsk efterspørgsel, og arbejdsløsheden steg fra 13,7% i 1930 til 32% i 1932. Ved nytår 1933 kulminerede arbejdsløsheden i hele Danmark med 43,5%. Trods senere forbedringer i beskæftigelsessituationen forblev arbejdsmarkedet relativt ustabil 1930'erne igennem. Hvis man var arbejdsløs og medlem af en fagforening, kunne man få udbetalt understøttelse i to perioder af højst 70 dages varighed pr. år. Selvom understøttelsen kunne suppleres med kommune- eller fattighjælp, var det nærmest umuligt at klare dagen og

Ol's etc afhængighed
60% 17 20%

Landbrugsbort

Arbejdsløshed 13,7%
32%
1933 43,5%

vejen.
stenske
blev re
betød

Nabo

*Den r
krise,
befolk
lyset a
mod s
krise,
vendt
I I
slutni
og sm
føjte,
bevilli

svigt

vejen. Havde man ikke mindst 5 kr. på sig, kunne man blive erklæret subsistensløs og anbragt på en tvangsarbejdsanstalt. For de lønmodtagere, der ikke blev ramt af arbejdsløsheden, steg priserne hurtigere end lønningerne, hvilket betød et fald i reallønnen.

Nabo til Nazityskland

*Den nervøsit, nød og bitterhed, der fulgte i kølvandet på den økonomiske krise, var med til at give mistillid til systemet og demokratiet. Det oplevede befolkningen i Tyskland, og Hitlers magtovertagelse i januar 1933 skal ses i lyset af denne mistillid til, at demokratiet kunne sikre den tyske befolkning mod sult og nød. Også i Danmark fik regeringen skylden for den økonomiske krise, og på både højre- og venstrefløjen opstod der protestbevægelser, der anvendte udemokratiske metoder for at få tag i befolkningen.

I 1931 opstod Landbrugernes Sammenslutning - LS - der hurtigt fik tilslutning fra de kriseramte landmænd. Selvom tilhængerne kom fra både store og små brug, var ledelsen domineret af det store landbrug. Mange landmænd følte, at deres parti Venstre havde svigtet dem ved i 1931 at stemme imod en bevilling på 30 millioner kr. til de kriseramte landbrug. I det hele taget følte

Mistillid til Demokratiet
(h)

1930'erne var socialdemokratiets årti, og mange opfattede også statsminister Thorvald Stauning som landsfader. Maleri af W. Glud fra 1939.

svigt

KU marcherer på travbanen i Charlottenlund i 1933.

DNSAP lille gruppe

- lille anti-semitisme, hvide
- Tyske er populære i den politiske

KU

cidet 1933

landmændene sig svigtede af systemet, der havde vendt ryggen til de mange tvangsauktioner, hvor banker og kreditforeninger havde gjort sig forhadte ved deres medvirken til disse tvangsauktioner. LS mødte derfor altid talstærk op og protesterede, når en tvangsauktion skulle afholdes.

*LS var en af 1930'ernes største faglige bevægelser med op mod 100.000 medlemmer. LS's vigtigste krav var nedsættelse af ejendomsskatter og renter og forbud mod tvangsauktioner. Bevægelsen markerede sig ved meget regeringsfjendtlige holdninger og en generel mistro til demokratiet. Der var i bevægelsen nogen sympati for det fascistiske Italien og det nazistiske Tyskland, ligesom der var et vist samarbejde med de danske nazister.

Også i andre grupper af befolkningen var der nogle, der så med beundring på diktatorerne i Tyskland og Italien. I Danmark opstod det danske nazistparti DNSAP med lægen Fritz Clausen som leder, som en tro kopi af det tyske moderparti. Partiet havde nogen tilslutning fra tysksindede i Sønderjylland, men det blev aldrig noget stort parti i Danmark. En af årsagerne var, at antisemitismen aldrig rigtig fængede i den politiske debat – de godt 7.000 danske jøder var næsten alle assimilerede og DNSAP's propaganda mod jøderne virkede i mange danskeres øjne temmelig malplaceret og uforståelig. En anden årsag var, at et tyskorienteret parti ikke havde mange chancer for at slå igennem i dansk politik. Ved valget i 1939 fik partiet dog to procent af stemmerne (cirka 31.000 stemmer) og fik derved tre medlemmer i Folketinget, hvor de dog aldrig fik nogen indflydelse. I gadebilledet forsøgte de unge nazister sig med voldsomme gadeoptøjer iført uniformer som deres venner syd for grænsen.

*KU'erne (Konservative Ungdom) optrådte også efter tysk forbillede med læderstøvler og skræm, og det var ikke ualmindeligt at opleve gadeslagsmål mellem KU'erne og "de røde", som de unge konservative kaldte både socialdemokraterne og kommunisterne. *KU's formand Jack Westergård udtalte sin sympati for Nazityskland og ønskede demokratiet erstattet af et autoritært politisk system. På de konservatives landsmøde i juli 1933 sagde Jack Westergård blandt andet: "Fascismen og nazismen har specielle forudsætninger, som udelukker danske plagiater. Men de er udtryk for to systemers falit: Parlamentarismens og marxismens. Spørgsmålet er, hvornår skal denne situation give sig til udtryk hos os og hvorledes. Mere og mere vokser utilfredsheden med den bestående liberale-marxistiske stat. Det er en blanding af den socialisme, parlamentarisme, liberalisme og demokrati, som partierne Venstre, radikale og Socialdemokratiet er udtryk for, begreber, der ligger på dødslejet verden over. Dybt i folket lever længslen efter det nye og stærke, lyst efter at jage det gamle ud og i stedet sætte det nationale arbejdsfællesskab, hvor helheden går foran delene". Selvom disse anti-demokratiske tanker også vandt tilslutning blandt dele af de voksne konservative, slog formanden for Det konservative Folkeparti, Christmas Møller, i 1935 fast, at partiet var og blev et demokratisk parti.*

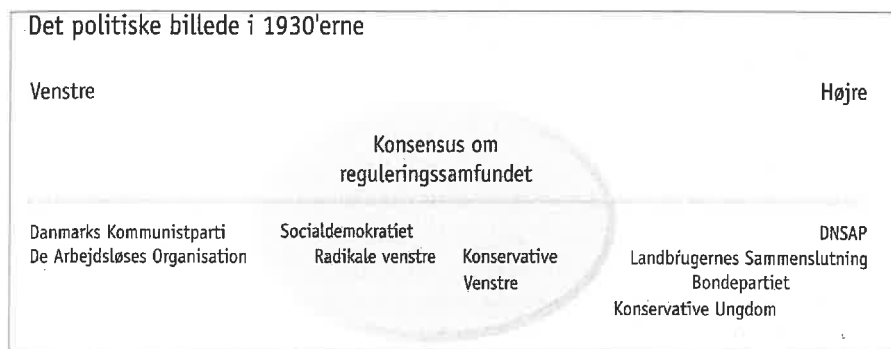
Det j
Venst

Danma
De Arb

*I 1931
De me
intet r
terne
komm
cialder
som d
tiet va
samfu
sterne
cialisti
tionale
Intern
udgik.
komm
DK
bejdsle
sterne
Selv
tik, pr
politisk

Krisel
*I tiden
system.
lovgive
slag ski
ketinge
Ved
samme

cel

LS
DU3AP
KCA
DAO

e mange
adte ved
stærk op

100.000
og renter
d meget
Der var
ke Tysk-

ed beun-
t danske
kopi af
le i Søn-
rsagerne
de godt
paganda
og ufor-
ge chan-
t dog to
flemmer
forsøgte
om deres

ede med
slagsmål
le social-
l udtalte
t autori-
gde Jack
dsætnin-
mers fal-
al denne
cser util-
blanding
m parti-
der lig-
t nye og
ationale
ti-demo-
ervative,
; i 1935

* I 1931 blev organisationen DAO – De arbejdsløses Organisation – dannet.*

DAO → SOC-DEM

De mest aktive i organisationen var kommunister, men formelt havde DAO intet med Danmarks Kommunistiske Parti at gøre. Specielt socialdemokraterne forsøgte energisk at overbevise de arbejdsløse om, at DAO var en kommunistisk organisation, der kæmpede for et Sovjet-danmark. Når socialdemokraterne havde denne opfattelse, skyldtes det de forskellige måder, som de to arbejderpartier så på den historiske udvikling på. Socialdemokratiet var – og er stadigvæk – et revisionistisk parti, der ønsker at forbedre samfundet og arbejderens vilkår gennem arbejdet i Rigsdagen. Kommunisterne derimod var revolutionære og ønskede at lave samfundet om til et socialistisk samfund gennem en revolution. DKP var medlem af den internationale kommunistiske samarbejdsorganisation Komintern – Kommunistisk Internationale. Organisationen havde hovedsæde i Moskva, hvorfra parolerne udgik. Ifølge Komintern var socialdemokraterne hovedfjenden, fordi de efter kommunisternes mening forrædt arbejderklassen.

DKP
SOC-DEMO
KOMMUNISKE
KOMINTERN

DKP fik i begyndelsen af 1930'erne stigende indflydelse især blandt de arbejdsløse, og med deres militante antidemokratiske stil kom kommunisterne til at præge det ustabile politiske miljø op gennem 1930'erne.

Selvom grupperingerne på fløjene aldrig kom til at dominere dansk politik, prægede deres aktiviteter og agitation den offentlige bevidsthed og den politiske debat.

Kriselovgivningningen i 1930'erne

Ej-kammer

Rigsdag
Folketing - Lovgivning

* I tiden frem til grundlovsændringen i 1953 havde Danmark et to-kammersystem, der bestod af et Folketing og et Landsting. Disse to udgjorde den lovgivende forsamling og blev tilsammen kaldt for Rigsdagen. Når et lovforslag skulle godkendes, skulle forslaget have flertal både i Landstinget og Folketinget.*

Ved valget i 1929 fik Socialdemokratiet 61 mandater i Folketinget og sammen med Det Radikale Venstres 16 mandater kunne de to partier danne